

צ'בזטי מוזהר"ן

קמא

דף קד:

עם

ביאור חברותא
ללימוד בעיון

תורה קמא

אמר שהמתמיד בלימוד ספרו יהיה נעשה איש כשר באמת
ובעל מח גדול כי יש בה עמקות נוראה שאין בשום ספר
(חי"מ שמו שמה)

קד:

ליקוטי

קמז קמה קמט קמז

קנ קנא קנב

מוהר"ן

חדישיכם. כי **מארת** חסר ואו שהוא החיות ^[כז] של כל דבר, וכן ^[ל] **כלת משה** חסר ואו ג"כ ^[כח] (וזהר ויחי רלו: וע' זוהר פנחס רנד). וכל זה הוא סוד פנימת הלכנה, שמשם נמשך בחי' **מארת** חסר ו' שהוא אסכרה לרביי ח"ו ^[כט]. כי הוא"ו הוא החיות של כל דבר ^[לז], וע"כ חסרון הוא"ו מרמו על חסרון החיות כנ"ל, ומשם נמשך מיתת הבנים קטנים ח"ו. ובראש חדש מתחלת הלכנה להתמלאות ולהתתקן כידוע, כי אז הגיעה לתכלית הפגם והחסרון, ואזי תיכף מתחיל התיקון והמלוי. וזהו **כלת** ר"ת **כפרה לכל תולדותם** ^[לח], **י"השכ"ח** נתתקן ונמתק בחי' **כלת משה**, שהוא בחי' הלכנה, כי אזי מתחלת להתמלאות כנ"ל. ואז נמשך מבחי' **כלת** משה **כפרה לכל תולדותם** כנ"ל, שנמשך כפרה וסליחה והמתקה על כל תולדותם של ישראל, שיהי' נמשך עליהם היים טובים וארוכים. וע"כ פרשת **ובראשי חדישיכם** סגולה לבנים כנ"ל :

קנב ^[ל] **כשבא** נשמה קדושה לעולם עם הענפים השייכים לה ^[לז]. אזי הקליפה מסבכת אותה. רק נשאר פתח נגד אמונה, שכנגד האמונה הפתח פתוח. ומחמת פגם הענפים ח"ו, משליכין אותם"ם משם, דהיינו שמשליכין אותם מן האמונה. ואזי אין יכולין לכנוס, דהיינו להתקרב אל שרשם שהוא הנשמה הנ"ל. כי לפעמים משליכין ומפילין אחד מן האמונה, כעין מה שמצינו שארז"ל (וזהר אחרי ד' עב): על אז"י על המתים שאינם ראויים ליקבר בא"י ^[מ] **ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי וכו'**. והנה סתימת הפתח הנ"ל דהיינו האמונה, ע"י פגם הענפים כנ"ל, הוא רק לפי שעה, ואח"כ נפתח הפתח כבתחילה. היינו שבעת שצריכין להשליך לחוץ את מי שאין ראוי להתקרב, אזי הקליפה המסבכת הנ"ל שיש בה פתח כנגד אמונה כנ"ל, היא מתגברת ומתקרבת ומתפשטת גם על הפתח הנ"ל, ואזי אין יכול ליכנסו. ותיכף אח"כ חוזר הפתח ונפתח כבתחילה. וכשיש ח"ו רבוי פגמים הרבה, שע"ז יש כח להסיבוב הנ"ל להתפשט על הפתח לכלי להניח ליכנסו כנ"ל, אזי מתיראין וחוששין שלא יסתם"ם הפתח לגמרי ח"ו, ע"י התגברות הקליפה המסבכת. ואזי מעמידין שם בפתח הנ"ל ירא שמים, שהוא בעצמו עומד לשמור שלא יכנסו שם. ואעפ"כ הוא תועלת נגד הקליפה המסבכת הנ"ל, שא"א לה להתקרב ולהתפשט על הפתח, מחמת הירא שמים שעומד שם. וע"י מסירת נפש דהיינו שמוסר נפשו בשביל לנסוע ולהתקרב להצדיק, ע"ז אפשר לדבק עצמו אליו ^[מא]. אך א"א שיאיר אליו חכמה דהיינו המוח בעצמו. והשי"י ימחר הגאולה בכלל ובפרט: **עיינ** בווהר תרומה (ד' קס:)^{ככוד'} קמא. הוכא בפרדם ^[מב] שער התמורות פ"ב. בארעא קדישא מתתקנא כולא וכו' ע"ש היטב, מ"ש שם פריסא קלישא שנפרם על הפתח. ועפ"י הסוד הנ"ל הוא בחי' הירא שמים שהוא בחי' פריסא קלישא. וכמבואר שם בווהר למיעל א"א וגם הקליפה א"א לה להתפשט על הפתח מחמת הפריסא קלישא ע"ש ^[מג]. והוא ממש מ"ש לעיל בענין הירא שמים, ודוק היטב ותבין נפלאות. וגם עיין

תנו עוז לאלקים, זה בחי' אתערותא דלתתא, שע"ז שיש לנו עוזת דקדושה לעמוד כנגד כל הקמים עלינו למנוע אותנו מעבודתינו ח"ו, ואנו מתגברין בעוזת גדול כנגדם, שזוה עוזת דקדושה, ע"ז אנו נותנין כביכול עוז וכה למעלה ^[מ] בבחי' **תנו עוז לאלקים**. ועי"ז נתעורר למעלה בחי' עוזת דקדושה ונשפע עלינו, בבחי' **אל ישראל הוא נותן עוז ותעצומות לעם**, שהשי"י משיפע עלינו עוזת דקדושה ונותן לנו עוז ותעצומות לעמוד כנגד העוזת דסט"א של כל העוז פנים שבדור, שא"א לעמוד כנגדם, כ"א ע"י עוזת דקדושה. כי כשאין לו עוזת דקדושה, בוודאי יבטלו אותו המונעים מתורתו ועבודתו, כי אין לאדם חלק בתורה כשאין לו עוזת דקדושה כנ"ל: וצריך לפלם דרכיו איך להתנהג עם העוזת ^[נ], לכלי להיות ח"ו עוזת פנים, כי היא מדה רעה מאד כנ"ל, ואעפ"כ יהיה לו עוזת דקדושה. ומדת העונה הוא ענין אחר לגמרי, ועיקר מדת הענוהו? כשיהיה כמדריגה שיוכל לכתוב על עצמו כמו משרע"ה ^[ו] **והאיש משה עניו מאד** זהו מודריגת הענוה בתכלית, וכמו שמצינו באמוראים שאמר רב יוסף (סוטה מט ע"ב) לא תיתני ענוה **דאיכא אנא** ^[נא]:

קמח ^[ו] **מדת** היראה בעצמה היא יראָה מהשם יתברך, ואם כן יש לה גם כן יראה. וזאת היראה היא ג"כ יראה מהשי", ואם כן יש לה גם כן יראה. וכן נכלל יראה אחת בחברתה למעלה למעלה עד אין סוף: וזה שארז"ל (תנחומא ד' א ^[נב]) (שה"ש רבה סדר א ^[נ] ירושלמי שבת פרק א ^[ו] וע"ש בפני משה ^[נא]) מה שעשתה ענוה עקב לסילותה עשתה חכמה עטרה על ראשה שנאמר ^[נ] **עקב ענוה יראת ה'** ^[נ] **ראשית חכמה יראת ה'**. נמצא שעקב הענוה היא יראה ^[נ] וכן ראשית חכמה היא ג"כ יראה, נמצא שיש יראה למעלה מיראה ^[נד]. כי היראה בעצמה יש לה גם כן יראה וכן למעלה למעלה עד א"ם כנ"ל :

קמט ^[נז] (תהלים קיט) **הצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך**. הצות הוא מסוגל כמו פדיון, כי הוא המתקת הדינים. כי צדק דינא, ומשפט רחמי ^[נח]. וזהו על **משפטי צדקך**, היינו שצדק גובר על משפט. התיקון לזה **הצות לילה אקום**: ועיקר הצות הוא תמיד אחר ששה שעות מתחילת הלילה ^[נח] הן בקיץ והן בחורף, ואז מתחיל זמן הצות. ונמשך עד גמר אשמורה שני, דהיינו ב' שעות: ובבוקר טוב להסתכל על השמים, ועי"ז נמשך הדעת ע' בווה"ק (פ' בשלח נז)^[נז]:

קנ ^[נ] **דמות** דיוקנו של אביו ראה (סוטה לו: תנחומא פ' וישב)^[מא]. הוא דבר נסתר מאד, איך הדמות נתראה, והוא בעצמו אינו יודע ^[מב], כי בוודאי יעקב לא ידע. ומעלת הנסיון אף שראה דמות דיוקנו ^[מג]. הם דברים נסתרים ומכוסים מבני אדם ^[מז]:

קנא ^[מ] **סגולה** לזרע של קיימא, שיאמרו שניהם האיש ואשתו קודם הזווג, פרשת **ובראשי חדישיכם** ^[מ]. וכן כשהתינוק חולה ח"ו, יאמרו אז ג"כ האיש והאשה ^כפרשת **ובראשי**

תורה אור

תהלים סח (לה) תנו עז לאלהים על ישראל צאנות ועז בשחקים: (לו) נורא אלהים ממקדשיך אל ישראל הוא נתן עז ותעצמות לקם ברוך אלהים: פרשת בהעלתך יב (ג) ונאיש משה ענו עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה:

תורה קמח משלי כב (ד) עקב ענוה יראת יקוק עשר וקבדו ות"ם: תהלים קיא (ו) ראשית חכמה יראת יקוק שכל טוב לכל עשיהם והללו עמדת לצד: תורה קמט תהלים קיט (סב) הצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך:

תורה קנא

במדבר פינחס כח (יא) ובראשי חדישיכם תקריבו עלה ליקוק פרים בני דקר שנים ואיל אחר פכשים בני שנה שבעה תמימים: בראשית א (יד) ויאמר אלהים יהי מארת בךק"צ השמים להבדיל בין היום ובין הלילה ותיו לאתם ולמזערים ולמים ונשים: במדבר נשא ו (א) ויהי ביום פלות משה לקקים את המשכן וימשה אתו ויקדש אתו ואת כל בליו ואת המזבח ואת כל בליו וימשהם ויקדש אתם:

תורה קנב

ירמיהו ב (ו) ואביא אתכם אל ארץ הפרקל לאכל פריה ושובה ותבאו ותטמאו את ארצי ונהלתי שקמים לתועבה:

^[1] עיין קראנטי פרשת תצוה עת לעשות לה' לעשות במט
^[2] עיין תורה כב את אית אש שעל זה היא התפילה היחידה בש"ם משניות
^[3] מתוצר - הענוה
^[4] * במדבר יב
^[5] עיין שבח ה"ן אית כות כהי מוהר"ן תצו
^[6] בתולד - (מ"ד ש"ה פ"א)
^[7] תנחומא בראשית דף א' ד"ה לפי שהתורה סולמית ענוה
^[8] סדר א' פרשה א' פסקא ט' סוף הלכה ג'
^[9] שעקב ענוה חזנו שסופה מביאה ליראת הרוממות וראשית חכמה היא יראת הענוה שמביאה לחכמה
^[10] משלי כב כ'

^[11] תהלים קיא ו'
^[12] עיין שער המסוקים ויצא (על פסוק וז) ובשער ההקדמות דף מו. ענוה היא לאה ויראה רחל
^[13] עיין תקוני וזר דף ה: עשר דרגות ביר"ש. עיין פ"ל"ח כאן, והיי מוהר"ן קלב. ותורה עה תנינא כל מאמר מעשרה מאמרות יש לו יראה.
^[14] לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו.
^[15] שיתות השייכים לתורה זו עיין שיתות ה"ר"ן סימן שא, ושיש"ק ח"ו סימן קמא וח"ו סימנים רז, רטו, ערה, שצא, וח"ג סימן תצט. ועיין בעש"ט עה"ת ואתתן אות עט.
^[16] * פתח אליהו
^[17] בכ"ם לפי תחילת הלילה שלו וי"א שבכ"ם לפי תחילת הלילה בא"י. ועיין ש"ע רוב א"ח מהורא תנינא סימן א' ש"ע

סעין ח' שכתב עת רצון שלמעלה הוא מעל חוסן ושיאר למטה לכל מקום לפי זמנו.
^[18] וזהר חדש בראשית מאמר תוצא הארץ נפש דף דף יד במתוך מדבש. ושיש"ק ח"ו רעו
^[19] לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו.
^[20] וב"ר צח ב' ועיין תיקון סס דף קי.
^[21] עיין ילקוט שמעוני בראשית לט סוף רכז קמה נטל הקב"ה אבן שתיה וכו'.
^[22] עיין לק"ה ח"ו"ם שילוחת והרשאה ד' בא.
^[23] ופ"ל"ח תורה א' אות ו'. ושיש"ק ח"ה אות ת"ח.
^[24] עיין ילקוט שמעוני בראשית רכז קמו בא הקב"ה בדמות אביו.
^[25] כן הקשה מהרש"א סוטה לו:
^[26] עיין תורה עב שיש בזה סוד ועיקר הנסיון בהמתקת הדינים ועיין בן יהודיע

על סוטה לו: הנ"ל. ועיין ילקוט שמעוני הנ"ל ועיין מנהגיו יט: פלטי בן ליש נסיונו גדול מיוסף ונקרא לפטילאי כי פלטו קל בעיבריה.
^[27] לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו.
^[28] במדבר כח א'
^[29] בתולד - פרשה
^[30] בראשית א' יד עיין פרש"י שם ועיין תורה לו אות ו'
^[31] עיין וזהר ויחי רבא: רחב בקשה סימנא דחיי אות דא אמת דא אות ו'. ועיין מנהגיו צד. באתרא דקושטא לא מת אדם, וכן יעקב שדחתו אמת לא מת.
^[32] באגרא דכלה ציין לתקוני חזור קיה:
^[33] וישת לקין אות ו'.
^[34] במדבר י' א'
^[35] ע"ש שכתוב כלות עם ו' ועיין פרש"י גרסא אחת (קרינסקי תשכא) כריבנו

כלת כתיב וכו' וגרסא אחרת (בלום תשטנ) שבאמת כתיב כלות והוטרדס (כלה וכו') חזיק מדתכיב כלות הב' בפתח ולא בשואו. ועיין זוהר ויקרא ד: כתיב כלת משה חסר ו' ועי"ש בנפשרים שאין זה קרי וכתיב אלא שרשב"י דרש כאילו חסר ו' גם עיין שם שמות ה: תרומה קט: ^[36] **עיין וזהר בראשית יש ול דג** ^[37] (ובפרש"י בראשית א יד הנ"ל)
^[38] **עיין וזהר בראשית ונו** (צ"צ אולי המונחה לזירא קיז):
^[39] לשון תפילת מוסף של ר"ח
^[40] מכאן ועד סוף התורה הוסיף מוהר"רית בתקפא
^[41] לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו.
^[42] עיין תורה טו אות א'
^[43] ב"דפרי - ששליכין אותם כולי ותעמידין שם י"ש: ותבואו ותטמאו את ארצי והשי"י

יפהר הגאולה בכלל ובפרט ועי' מסירת נפש אפסור דובק ... אבל א"א שיאיר אליו
^[44] ירמיהו ב' ו'
^[45] בתולד - יסתום
^[46] עיין לקוטי תפילות ח"ט ס"א פו על תורה קנב מוהר"ת מבקש שנוכה להתקרב לצדיק האמת השייך לשרש נשמתו
^[47] בתקפא (ד' קט) ובתולדו תיקן (ד' קמא ע"ב)
^[48] ספר פרדס רמונים להר"ק שער כה וע"ש באמצע פ"ב שציין לווהר תרומה קמא. הנ"ל אע"פ שבאמת חוזהר הנ"ל מתחיל בך דף קט: כמו שציין מוהר"ת
^[49] עיין ע"ה שער מג פ"ב ד"ה ובגנא א"י ובית לחם יודעה שם

מאמר מדת היראה

מספח"ק ליקוטי מוהר"ן

זמן ומקום אמירת התורה

לא ידוע. (וי"א/י) עפ"י חי"מ קלב שהיא תורה שאמר בשעה בחרסאן בדרך לא"י בשבועות תקנ"ח כשיצא מהמקוה לפנות בקר. אבל זה דוחק גדול מהמבואר בהקדמה ללק"מ שמעט מאד ממה שאמר קודם א"י נדפס בין תורה עד לתורה קח)

פתיחה

תורה קמח גמט' נחמן שאמר אני אוצר של יראת שמים. אחרי שלמדנו בתורה קמז על עז פנים שמרגיש עצמו ישות עליונה שאין מעליו כלום. כאן מבאר רבנו שזה לעומת זה היא היראת שמים, שתמיד מרגיש שנמצא תחת מציאות עצומה ממנו חזקה או מרוממת שגורמת לו הרגשת אפסיות תמידית כלפיה, וזהו יראת שמים, כי תמיד מרגיש תחת השגחת שוכן שמים.

ויש בה מדרגות רבות כפי ההשגה של האדם במציאות הקב"ה הנמצא מאד וסמוך ממש, עד כמה שהיא מתבטאת בהתפעלות הלב וכל האיברים כולם. תחילה יראת העונש ולמעלה ממנה יראת חטא ולמעלה יראת הרוממות שמאפסת אותו בעצם מציאותה אפילו בלא חשש מחטא.

ליקוטי הלכות

אין

שיחות השייך לתורה זו

(ד) בעת נסיעתו לארץ ישראל נסע דרך ניקולאייב וחרסון לאדעס ושבת בחג שבועות בחרסאן, ואמר שם תורות נפלאות על פסוק (תהלים ק"ז): "יקם סערה לדממה", ועוד כמה תורות. והיו שם אנשי הרב מלאדי. והביאו לפניו תורות הרב וסתר דבריו לפני אנשיו, והראה להם שאינו כן כמו שאמר. ובלייל שבועות אחר שהיה נעור פנהוג הלך למקוה עם איש אחד מאנשיו, וספר לי זה האיש שהלך עמו אז למקוה בשבועות שאמר לו רבנו זכרוננו לברכה בדרך הלוכו למקוה, ושאל אותו בכל פעם אם שומע קולות, והשיב שאינו שומע כלל. ונתפלא מאד על שאינו שומע, ואמר איך אפשר לבלי לשמע קולות בעת. אחר כך אמר אפשר הוא קול הקאפלע (מקהלה) שאני שומע. והשיב לו האיש הנ"ל שהוא אינו שומע שום קול קאפלע ולא שום קול כלל, ותמה מאד. והבין האיש הנ"ל שהוא שומע קולות וברקים של קבלת התורה. אחר כך כשיצא מהמקוה אמר שנודע לי עכשו בעת קבלת התורה בענין הנאמר בזהר הקדוש (תקוני ז' ע"ג): אית יראת ואית יראה וכו', ועכשו נודע לי שיש עוד יראה שהיא גס"פן עוד יותר ויותר אפלו מיראה עלאה הנזכר שם. כי נודע לי עכשו יראת אלקות שהיא יראה ופחד גבוה ועצום ומרומם ומנשא מאד מאד: (חי מוהר"ן קלב)

שמעתי בשמו שאמר שאיתא בזהר אית יראה ואית יראה וכו', אני רוצה לגלות ולהכניס יראה באנשי, יראה נפלאה שעדיין לא היתה יראה כזאת בעולם: (חי מוהר"ן אות רצו - מעלת המתקריבים אליו אות ו)

תפילות ותחנונים תורה קמח - ותוכני למידת היראה בשלימות. ויקיים בי מקרא שכתוב עקב ענוה יראת יי. ונאמר ראשית חכמה יראת יי. כי יש יראה למעלה מיראה. ותוכני לילך ממעלה למעלה במידת היראה. ואזכר בכל פעם שתמשוך עלי יראתך הקדושה מבחינה ומדרגה הגבוהה ביותר. עד שאזכר לעלות ממעלה למעלה במידת היראה עד אין סוף. ויקיים בי מקרא שכתוב עקב ענוה יראת יי. עושר וקבוד וחי. ונאמר יראת יי מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה. ונאמר ביראת יי מבטח עוז ולבני יייה מחסה. אמן כן יהי רצון. (מהשטערינער רב)

כא עד כח אייר תשפ"ד

3 כך כתב הרב שיק בפעולת הצדיק אות קצו קצח קצט. ועיין חי מוהר"ן אות קלב בסוף השיחה שכשיצא מהמקוה של שבועות לפנות בקר היה שומע קולות וברקים של מתן תורה ואמר שנודע לי עכשו בעת קבלת התורה בענין הנאמר בזהר הקדוש (תקוני ז' ע"ג): אית יראה ואית יראה וכו', ועכשו נודע לי שיש עוד יראה שהיא גס"פן עוד יותר ויותר אפלו מיראה עלאה הנזכר שם. כי נודע לי עכשו יראת אלקות שהיא יראה ופחד גבוה ועצום ומרומם ומנשא מאד מאד: אבל זה לא מסתבר כי בהקדמה לליקוטי מוהר"ן כתב מוהר"ן - וכל הספר הזה רבו ככלו הוא מהתורה שגלה לאחר שהיה בארץ-ישראל. ולא נמצא בו מהתורות של קדם ארץ-ישראל כי אם מעט מועיר שנים או שלשה עלין לדגמא. (והם נמצאים בתוך הסימנים שנכתבו בלשון החברים שהם מסימן ע"ג עד סימן ק"ד וצ"ל ק"ח) וגם שם הם רק מעט דמעט:

3 פסוק זה נמצא בליקוטי מוהר"ן רק בתורה לח אות ב' והיא נאמרה בשנת תקסב. (וגם בחי מוהר"ן ושיחות הר"ן לא נמצא) וראה חי מוהר"ן תעט ששמעתי מפיו הקדוש שאין ברצונו שידפסו התורות שאמר קדם ארץ ישראל, ואפלו על אלו שכבר הדפסו הקפיד. ועיין מה שכתב מוהר"ן בסוגריים אחרי תורה קח ובהקדמה לליקוטי מוהר"ן שמעט מאד מתורות שאמר קודם א"י נדפסו בין התורות שהן לשון החברים מתורה עג תורה קח. וראה שיחות הר"ן קעג ויהיה מתב"ש מאד מאד עם דרכי תורתו והשגתו שידע קדם ארץ ישראל וכו'.

עונג שבת עמ' שמב – הטבת שתי נרות הם מרמזין לשני נוקבי חוטמא, שיהיה לו יראת שמים, שהוא חוטם, בבחי' "והיריחו ביראת ה'". ומצינו בדברי רבנו בליקוטי קמא סימן קמ"ח וכן נכלל יראה אחת בחברתא למעלה למעלה עד אין סוף, א"כ צריכין לעסוק בזה תמיד, ובין כך ובין כך צריכין לעסוק גם בעבודות אחרות בעבודת ה', ולזה היה מפסיק בעבודה אחרת קודם הטבת שתי נרות כנ"ל. (רבי אפריימעל קראקובסקי)

קושיות

- א. צ"ע מזה המסר בתורה זו? לכאורה הוא רק סיפור דברים. ונראה שרוצה לומר שכיון שיש בה מדרגות רבות והן תלויות בהשגת אלוקות צריך להתחזק בזה מאד לזכות לברור המדמה ועי"ז להשגה יותר וחזקת אמונה ולבוא למדרגת יראה גדולה יותר. וראה לעיל בשיחות שהעונג שבת למד מכאן שצריך לעסוק בזה לעלות מיראה ליראה יותר גדולה.
- ב. צ"ע כשרבנו אמר¹ אני אוצר של יראת שמים, מזה הכוונה הרי אוצר הוא ריבוי פרטים, ואילו כוונת רבינו לכאורה לומר שיש לו יראה אחד גדולה מאד. אולי רוצה לומר שיש לו יראה לכל סוגי וכל מדרגות בני האדם המתקרבים אליו.
- ג. רבנו מבאר שליראה יש יראה שגם היא יראה, וליראה הזו יש גם יראה וכו' עד למעלה, וצ"ע מדוע לא עד למטה? הרי יראה היא במלכות ומלכות היא למטה שבלמטה, ולא למעלה.
- ד. לשון התורה וכן נכלל יראה אחת בחבירתה למעלה למעלה עד א"ס – צ"ע אם הן נכללות זו בזו נעשות יראה אחת, ואיך אומר להפך למעלה למעלה עד א"ס, משמע שהן מדרגות זו למעלה מזו עד א"ס.
- ה. צ"ע תחילה מוכיח שיש יראה למעלה מיראה וכל יראה יראה מהמדרגה שלמעלה ממנה. וממשיך וכן נכלל יראה אחת בחבירתה. ולכאורה זה תרתי דסתרי לומר שיראה למעלה מיראה היא התכללות יראה ביראה. הרי יראה היא הפך ההתכללות, כי היא שמירת מרחק דייקא מרוב יראה מהמדרגה שירא ממנה. וכנראה הכוונה שהיראה יראה ממדרגת היראה שלמעלה ממנה, אבל נכללות כל היראות שעבר בהן כולן ביראה שנמצא בה עתה.
- ו. מדת היראה בעצמה היא יראָה מהשם ית' – צ"ע היתכן לומר שהפחד מפחד מה? מה הוא מפחד שיקרה לו? האם מפחד שיעשו ממנו בטחון. האם משלש יכול לפחד שיעשו ממנו מרבע הרי שא"א כלל?
- ז. מדת היראה בעצמה היא יראָה מהשם ית' – צ"ע כשאומרים פלוני ירא מה? זה כיון שהוא יכול גם לא להיות ירא, אבל יראה היא מציאות ומהות של יראה, ומה רוצה לומר בזה שהיא יראה מה?
- ח. מדת היראה בעצמה היא יראָה מהשם ית' – צ"ע כי יראה היא שם פועל, ואיך אפשר להתיחס אליה כבריה, היתכן לומר שהשמחה שמחה בה' ית? והתשובה שבה אליו ית? וכנראה הכוונה שכל מציאות רוחנית יש לה בחי' מציאות של קומה שלימה, וכמובא במ"א שיש עולם התשובה, שממנו נשפע לאדם הרוצה בה, כח לשוב. כך גם מי שמכין ליבו ליראה, נשפע לו מאותה קומה של יראה, יראה לפי מדרגתו. וכעין זה מצינו במדת החסד בספר הבהיר (המיוחס לרבי נחמיה בן הקנה אות קצא) אמרה מדת החסד² כל ימי היות אברהם בעולם, לא הוצרכתי אני לעשות מלאכתי, שהרי אברהם עומד שם במקומי. משמע שמה שעשה אברהם אבינו גם היא עשה, וכיצד? הרי הוא אדם והיא מידה. אלא כנראה הכוונה שאברהם היה כל כך שלם במדת החסד, נעשה מרכבה למדת החסד, דהיינו שהיא קומה שלימה שהתלבשה בקומה של אברהם ונעשה כולו מדת חסד. ועל ידו היא יצאה לפועל בעולם, אבל בלעדיו, היתה צריכה להתלבש רק במעשים קטנים של הרבה בני אדם. נמצא כאילו הוא פעל במקומה. וכך מדת היראה מתלבשת בבני אדם המכניסים לבם אליה והיא יראָה מתוכם לפי מדרגתם.
- ט. בסוף התורה וכן למעלה למעלה עד אין סוף – משמע שיש א"ס מדרגות של יראה וצ"ע שבהקדמת הזוהר מונה רק עשר. גם ראה תורה עח שיש עשר מאמרות ועשר מדרגות יראה כנגדן. ונראה הכלל שעשר רומז לעשר ספירות וכנ"ל שהיראה היא קומה שלימה והכלל שכל קומה מתחלקת לעשר ספירות חכמה בינה בראש דעת בצוואר חסד גבורה בידיים תפארת בגוף נצח הוד ברגלים וכו'. נמצא שעשר יראות אין הכוונה שיש רק עשר מדרגות אלא שבבחי' קומת היראה יש חלוקה של עשר אבל מדרגות יש א"ס.
- י. אם כל מדה היא קומה שלימה מהראש עד העקב לכאורה היא בחי' סולם של מדרגות של אותה המדה, שראשו למעלה ורגליו למטה. ולפ"ז צ"ע לכאורה המציאות של עצמה מתבטא יותר בראש שלה ממה שמתבטא ברגלים שלה. ועיין במעשה מז' בעטלערס יום שלישי מה שסיפר הכבוד פה – וכל דבר יש לו לב.

¹ חיי מוהר"ן אות רצד (ד) – שמעתי בשמו שאמר שאם היה רוצה לגלות ולהראות היראה שלו לא היו יכולים לעמוד ארבע אמות סמוך לביתו, אף הוא מעלים היראה שלו בכונה. וגם אנכי שמעתי מפיו הקדוש שאמר אני אוצר של יראת שמים שכל מי שרוצה יכול לקבל ממני. ובאמת היה נראה בחוש שכל שנתקרב אליו נתמלא תכף יראת גדולה ועצומה, ונתלהב מאד לעבודת השם יתברך אשר לא נראה פזאת. וגם עכשו עדין יראתו הגדולה גנוזה בספריו הקדושים, וכל מי שעוסק בהם באמת ובתמימות בא עליו יראת גדולה ומתעורר מאד להשם יתברך כי כל דבריו בגלילי אש:

² שם אות רצה (ה) – שמעתי בשמו שאמר אלו היינו רואין אוצר היינו רצים בודאי אליו והיינו חופרים ומלכלכים עצמנו ברפש וטיט בשביל לחתור אחריו ולמצאו. והלא אני אוצר של יראת שמים ומדוע לא יהיו להוטים ורצים אחרי לקבלו. ושאלו אותו איך אפשר לקבל והשיב עם הפה והלב צריכין לחתור ולבקש (מיטן פיסק און מיטן הארץ) בפיה ובלבבך לעשותו:

³ וזה לא דומה למדרש ששלום ואמת אמרו אל יברא האדם, כי שם הכוונה שמצד מהות השלום והאמת התנהגות האדם סותרת אותם.

וגם העולם בכללו יש לו לב. וזה הלב של העולם הוא קומה שלמה עם פנים וידיים ורגלים וכו'. אבל הצפרן של הרגל, של אותו הלב של העולם, הוא מלובב (בלשון אשכנז הארציקר) יותר מלב של אחר. עכ"ל. ואמנם שם מדבר מאהבה, אבל גם היראה היא בלב, ומסתמא גם היראה שיש באותו לב של העולם אפילו היראה שבצפרן שלו היא גדולה מהיראה שיש בלב של אחר. צ"ע בשלמא שמדבר באדם אזי היראה שלו היא בלב, אבל כשמדבר על לב כיון שכולו לב אזי היראה שלו במוחו דהיינו בראש הקומה היא יותר ממה שבלב.

יא. עטרת החכמה היא סולית הענווה, מכאן מוכיח רבינו שיש יראה למעלה מיראה וצ"ע אדרבה משמע מזה שיש רק יראה אחת שהיא בין החכמה לענוה כי ענוה למעלה מחכמה. נראה שעל כן ציין הטשערינער רב לירושלמי לפני משה שם. כי רבנו מצטט רק את סוף דברי הברייתא בירושלמי את דברי ר"י בר אלעזר שיראה היא בעקב הענוה, אבל דבריו סותרים לדברי רבי פנחס בן יאיר שבתחילת הברייתא שענוה מביאה ליראת חטא, דהיינו שיראה למעלה מענוה. נמצא מוכרח שיש שתי יראות אחת מתחת לענוה ואחת מעליה. וזה מתרץ הפני משה שהן יראת העונש ויראת הרוממות.

יב. מה שעשת חכמה עטרה לראשה. כמ"ש ראשית חכמה יראת ה' – משמע התחלת החכמה דהיינו רגליה של החכמה היא היראה. נמצא שהחכמה למעלה מיראה. וצ"ע כי יראה היא תוצאה של חכמה, כי ככל שיותר מחכים לדעת אותו ית' כך גדלה יראתו. נמצא תמיד חכמה קודמת ליראה. וצ"ל שאמנם כך. וכן אמרו באבות (ג' יז) אם אין חכמה, אין יראה. אם אין יראה, אין חכמה.

יג. מדוע לשון חז"ל יראת שמים ולא פחד שמים? האם כשבא אריה לפני אני מפחד או ירא ממנו. האם כשאני על מגדל גבוה ומביט למטה האם אני מפחד ליפול או ירא שמא אפול? נראה כי פחד לא תלוי באדם אבל יראה היא כפי הכנת הלב ועד כמה שמשיג ומאמין שהדבר מירא. וכגון פחד הטבעי מאריה שזיק לו אין זו יראה, אבל מה שמבין בדעתו הנפולה שהאריה יכול להזיק לו בלי רצון ה' זו יראה/י.

הקדמה

על מדת היראה דיבר רבנו הרבה, והיא עיקר גדר אדם כדברי שלמה (קהלת יב יג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, פי זה כל האדם: וכמבואר בתורה כאן שהכל מתחיל ביראה יראת העונש ונגמר ביראה יראת חטא או הרוממות, וביניהם יש מדרגות רבות. ובגמרא¹ אמרו שכל העולם לא נברא אלא להיות צוותא לאותו אדם השלם ביותר ביראה.

וחז"ל אמרו (ברכות לג:) שאין הקב"ה מבקש מהאדם אלא יראה, כמ"ש ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה² כי הכל בידי שמים³ לבד מיראה שהיא ביד האדם. ויש בזה סור מרע ועשה טוב, כי היראה נובעת מהשגה⁴ במציאות ה' והשגחתו שע"ז מתפעל ליבו להיות ירא מהקב"ה⁵ ועל כן צריך ללמוד להכיר

¹ מכמה מקומות שרבנו נקט יראה ופחד, נראה שלא בהכרח שמתכווין לחלק ביניהם. אבל בוודאי הכלל שאין לשון כפול בלשון הקדש, אלא יש מילים נרדפות שהן דומות במשמעות ובחילוק קצת. והחילוק בין יראה לפחד ראה בשיחות הר"ן פג, שרואים בחוש שפחד לא תלוי בשכל ואדם מפחד גם כשבאים ומפחדים אותו מאחרי קודם שקולט בדעתו, כי אצלו איזה דבר שמפחד בלא דעת, וכן מצינו בגמרא אע"ג דאיהו לא חיז מזליה חזי. כי זה דבר הפועל על הלב ישר לא דרך השכל, ואע"פ שרבינו נוקט להתיירא ולפחד אין הכוונה ששים שהרי אין מלים נרדפות שוות כנ"ל דא"כ אין צורך באחת מהן. אבל החילוק הוא שיראה היא בשכל ופחד בלא שליטה, ובדרך כלל פחד הוא מנוקד גשמי אבל יראה אפילו מעונש רוחני ואפילו רק כשמרגיש סמוך למציאות מרוממת ממנו.

² ברכות דף ו: – ואמר רבי חלבו אמר רב הונא כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין, שנאמר "סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו'", מאי "כי זה כל האדם" אמר רבי אלעזר אמר הקדוש ברוך הוא כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה. רבי אבא בר כהנא אמר שקול זה כנגד כל העולם כולו. רבי שמעון בן עזאי אומר ואמרי לה רבי שמעון בן זומא אומר כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה:

³ פרש"י שם – הכל בידי שמים – כל הבא על האדם ביד הקדוש ברוך הוא כגון ארוך, קצר, עני, עשיר, חכם, שוטה, לבן, שחור, הכל בידי שמים הוא, אבל צדיק ורשע אינו בא על ידי שמים, את זו מסר בידו של אדם, ונתן לפניו שתי דרכים, והוא יבחר לו יראת שמים:

ומקורו בגמרא נדה דף טז: דר"ש ר' חנינא בר פפא אותו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו ונוטל טפה ומעמידה לפני הקדוש ברוך הוא ואומר לפני רבונו של עולם טפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טיפש עשיר או עני ואילו רשע או צדיק לא קאמר כדר' חנינא דא"ר חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'.

⁴ ראה תניא פ"ג. וראה בעניין זה ביאורו של הרב י"מ מורגנשטרן – ידוע המעשה, שהרב רבי זושא מאניפולי ביקש שיתנו לו את מידת היראה של הרמב"ם, ונתנוה לו, ולא היה יכול לסבלה עד שביקש שיקחה ממנו. והנה לכאורה, כיון שהיראה היא מהשגת המוחין בגדלות ה' (תניא פרק ג'), הרי מוכרח שכאשר קיבל יראה בזו וודאי קיבל עימה את המוחין המביאים לזו היראה, וא"כ הרי יש לו מוחין המתאימים ליראה זו, ומדוע לא היה יכול לסבלה? ויש לבאר הענין, עפ"י מה דאיתא מרבינו בעל התורה חכם בכוונות שבועות, שלפעמים מקבלים בחי' הדעת של המוחין, בלא החכמה ובינה שלה, (והיינו במש"כ דבשבעות מקבלים בחי' הדעת של ספי' הכתר, בלא המוחין דחו"ב שלה). ודעת הזו היא המסקנא היוצאת מהמוחין דחו"ב, שהיא המביאה את הרגש הלב, ובה נוכל לומר בעניינינו ג"כ, שקיבל הר"ר זושא רק את בחי' הדעת של מוחין אלו, שהוא בחי' המסקנא היוצאת מהמוחין דחו"ב, שהיא המביאה את הרגש היראה בלב, ומחדעת הזאת קיבל את דרגת היראה של הרמב"ם, ולפיכך מכיון שלא קיבל את המוחין דחו"ב שהולידו את הדעת הזאת, לפיכך לא היה יכול לסבלה. ומעין זה יש גם בהתקשרות לצדיקים, שע"י התקשרות באהבה בלוי"ג (בלב ונפש) לצדיק אפשר להתחבר לבחי' הדעת של הצדיק, ועי"ז לקבל את הארת האהבה והיראה והדבקות דהצדיק, ואף שאינו מקבל את המוחין דחו"ב של הצדיק, שהם

את הקב"ה. אבל האדם מטבעו מלא פחדים ויראות נפולות כמבואר בתורה טו שצריך לשפוט את עצמו ולהעלות את כל היראות הנפולות אל הדעת לידע היטב שאין טבע אלא רק השגחה. ועיקר ביטול הדינים ע"י תשובה. ותחילה במדרגה נמוכה בא ליראת העונש וממנה עולה ליראת חטא ויראת הרוממות. וע"י התקרבות לאדם השלם ביראה זוכים ביותר ליראה. (ראה בסוף התורה מהכלי יקר ועמק במלך)

מה היא יראה? בכל מדרגות היראה וגם יראה נפולה הגדר הוא אחד, הרגשת הלב והתפעלותו ממציאות שנדמה לו שמעליו. ביראה נפולה כגון אריה (אותיות יראה וגמט' גבורה) שנדמה לו שמאיים על מציאותו וע"י מרגיש קטן. וכך גם מכל איזה דבר גשמי שנדמה לו שבכוחו להזיק לו לכולו או למחצה שליש ורביע. ובצד הקדושה היא יראת שמים, דהיינו בין שהיא יראת העונש או יראת חטא ורוממות היא הרגשה שיש משהו גדול וחזק מעלי, בין שירא מעונש או שמתאפס מחמת טבע הקטנות להתבטל כלפי גדלות. ומכאן המנהג לחבוש כיפה עד שנאסר לילך ד' אמות בגילוי ראש. כי ירא שמים צריך תמיד להרגיש שהוא תחת היושב בשמים המשגיח ומצפה ממנו לעשות רצונו. ומכאן מתחילות כל מדרגות היראה. שכפי השגתו יותר בגדולת היושב שמים כך יותר ירא ממנו. וזהו שאמר פנחס בן יאיר ענוה מביאה ליראת חטא, דהיינו ההרגשה מה אני ומה חיי ביחס להקב"ה נמצא מעלי, היא הדעת שמעוררת את הלב ליראה.

רבנו לא מחלק בברור בין יראה לפחד, אבל בוודאי יש הבדל, כידוע. ונראה לבאר הבדל אחד גדול, של כאורה יש לשאול מה טוב ביראה שמאפסת את האדם הרי העיקר הוא לרוץ לעשות רצון קונו? ונ"ל שההבדל כי הפחד מצמית והוא נובע מענוה, אלא מהרגשת סכנה על קיומי. אבל יראה היא אפסיות שמתגברת מכח הענוה שקדמה לה (כמבואר בבריתא דפנחס בן יאיר ענוה מביאה ליראת חטא) והאפסיות היא לא לגוף אלא לישות והעצמיות ממילא אדרבה מתבטל הרצון העצמי ורוצה רק את רצון ה' ורוץ לעשותו.

יראת חטא יש לעיין בה כי הרבה טועים לחשוב שהיא הדקדוק במצוות, ובאמת אינו כך. כי רואים גם גויים וחילונים שיראים מלעבור על החק גם כשאין רואה, אלא רק מכח אמונתם בחשיבותו, וכך גם יש חרדים מדקדקים במצוות, לא מיראת שמים, אלא מצד מעשי אבותיהם בידם, והגאווה בדרכם. ובוודאי אין זה מדרגת היראת חטא שרבי פנחס בן יאיר אומר שהענוה מביאה אליה.

אבל יראת חטא שבאה ע"י ענוה, היא בחי' אשרי אדם מפחד תמיד, דהיינו שתמיד ירא שמא הוא טועה, ושמא יש לו נגיעות^א. ואין הכוונה למי שהוא מבולבל כי בכל דבר הגבולות מטושטשים אצלו. אלא מי שמחמת הענוה שבו מכיר פחיתותו, דהיינו את טבע האדם העלול לתעלול, מצד היותו אדם שהוא תמיד במלחמה בגוף האדמה ודמיונות המדמה שבו. (כדאיתא שצדיקים גדולים^ב פחדו שמא יגרום החטא) ועל כן אע"פ שבקי היטב בהלכה, תמיד בודק שוב ושוב, ובפרט בבין אדם לחבירו, שמא מה שנראה לו, לא סותר איזה הלכה אחרת, ושמא מה שנראה בעיניו, הוא טעות, או מה ששמע אינו מדויק. ולא נבהל לדון את חבירו, ובפרט לדברי רבנו (תורה קיג) שבזה הוא דן את עצמו. כי אם יראת שמים היה רוב הדקדוק במצוות, רבנו היה מצווה להחמיר בקיום מצוות, והרי אמר חומרות אין צריך כלל, ובודאי לא התכווין לבין אדם לחבירו, אלא לבין אדם למקום, וביאר דבריו כיון שגורם לעצבנות ונעשה על חשבון הזולת. נמצא שבכל מצווה העיקר לחשוש ולבדוק היטב אם אין לי פניה או נגיעה. ובפרט מצוות של קנאות וכעס שלא יהיה משנאה. והעיקר כדברי רבי פנחס בן יאיר **ענוה מביאה ליראת חטא** נמצא שבכל יראת חטא צריך לבדוק האם היא נובעת מענוה, האם היא מהרגשה מה אני ומה חיי (כמבואר בפני משה^ג) או ממידה אחרת.

שורש המוחין דאהבה ויראה דיליה, מ"מ ע"י ההתקשרות לצדיק יוכל לקבל את הדעת שמביאה לידי המדות הק' שלב הצדיק, וזו אחת מן המעלות שזוכים להן ע"י התקשרות לצדיקים. (הובא בעלון מעינות הים וארא תשפ"ב בסוף)

ענין גם תורה קב שיש יראה הבאה לאדם שלא על ידו אבל עיקר היראה היא מה שמעורר בעצמו ע"י השגה במציאות והשגחת ה' ורוממותו.

^א **כמבואר בבעל שם טוב** על התורה – פרשת בראשית אות יז – אמנם צריך כל אדם לדעת, כי עיקר עבודת הש"י הוא לעבוד באמת, כמו שכתוב בזהר הקדוש (בהקדמת תיקוני זוה"ק) אית יראה ואית אהבה אית אהבה ואית אהבה יעו"ש, והכלל העולה משם הוא, שצריך האדם בכל עת ורגע, לפשפש ולמשמש בכל מעשיו, אפילו במעשיו הטובים ובהמצוות שעושה, אם לא נמצא בהם ח"ו שום תערובות כוונה לאיזה פנייה אחרת ח"ו, או לכבוד הנאת עצמו, ויראה שלא יהיה כוונת עבודתו רק לשמו הקדוש הנכבד והנורא, וכל עשיותיו יהיו בלתי לה' לבדו באמת ובלבב שלם:

^ב **ברכות דף ד.** (תהלים פו ב) "לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני".... ודוד מי קרי לנפשיה חסיד? והכתיב (תהלים כו יג) "לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים", ותנא משמיה דרבי יוסי למה נקוד על "לולא"? אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבוננו של עולם מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא, אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו, שמא יגרום החטא. כדברי יעקב בר אידי, דרבי יעקב בר אידי רמי כתיב (בראשית כח טו) "והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך" וכתיב (בראשית לב ח) "ויירא יעקב מאד", אמר שמא יגרום החטא. כדנתיא (שמות טו טז) "עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית", "עד יעבור עמך ה'" זו ביאה ראשונה, "עד יעבור עם זו קנית" זו ביאה שנייה, מכאן אמרו חכמים ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון, אלא שגרום החטא:

^ג **פני משה** על הירושלמי שבת פ"א סה"ג המובא בפנים – זה לשונו – שאם מתרגל האדם בענוה מתוך שהוא חושב תמיד מה אני ומה חיי בא לידי יראת הרוממות כמו שאמרנו. עכ"ל.

יראת הרוממות צ"ע מה שנראה שרבי פנחס בן יאיר חשב יראת חטא למדרגה הגבוהה ביותר של יראה. ולכאורה נראה שיראת הרוממות היא למעלה ממנה, כי לא רק ירא מלחטוא, אלא ירא ומרגיש אפס מעצם מציאותו ית', גם כשאין חשש של חטא. ולקרב זאת לשכל, יכול כל אחד להבין שיש הבדל גדול מאד בהרגשה שלו, כשהוא לבדו או בחברה של כמותו, להרגשה שלו כשהוא במחיצת אדם גדול וחשוב שהוא מעריך אותו, שאע"פ שלא ירא מחטא או טעות, ולא מאיזה מבט מפחיד שלו, אלא רק עצם המציאות סמוך לאדם גדול, וכמבואר בתורה קלה, טבע הקטנות להתבטל מפני הגדלות. כך ויותר מזה מרגיש מי שמרגיש את מציאותו ית' בהרגשה חזקה, דהיינו יראת הרוממות שגורמת להרגיש קטן ואפס על ידו בבחי' יראו אותו כל אפסי ארץ.

במדרגות היראה בפשטות מדברים על שתי יראת העונש ויראת הרוממות (כמבואר בפני משה הנ"ל). אבל רבנו מתחיל מיראות נפולות, ומבאר שגם הן מצטרפות ליראה הקדושה, במה שמעוררות את האדם ומוציאות אותו מעצמו, ראה תורה קפה/י"ו. ואע"פ ששם מדבר רק מיראה נפולה המביאה ליראת הרוממות, אבל ראה תורה פז/ט"ו שבהכרח יש יראת העונש לפני יראת הרוממות. וגם מעליה יש יראה גדול היותר כמבואר בחי"מ קלב שאמר וְעָכְשָׁו נִוְדַע לִי שֶׁיֵּשׁ עוֹד יִרְאָה שְׁהִיא גַם כֵּן עוֹד יוֹתֵר וְיוֹתֵר אֶפְלוּ מִיִּרְאָה עֲלָאָה הַנֶּזְכֶּר שֶׁם (בהקדמת הוזהר ה'). כִּי נִוְדַע לִי עָכְשָׁו יִרְאָה אֱלֹקוֹת שְׁהִיא יִרְאָה וְפָחַד גְּבוּהָ וְעֵצוֹם וּמְרוֹמָם וּמִנְשָׂא מְאֹד מְאֹד:

כיצד זוכים ליראה ולעלות מיראה ליראה? מבואר כאן שאדם צריך לעסוק בחיזוק יראת שמים שלו, וראה לעיל בשיחות מה שלמד רבי אפריםל בעונג שבת מכאן צריכין לעסוק בזה תמיד וכן היא תפילת הטשערינער רב ותוכני לילך ממעלה למעלה במידת היראה וכו' ותמשיך עלי יראתך הקדושה. וצ"ע לא מובן כיצד?

ועיין תורה טו/ט"ו שבאמת האדם מלא פחדים ויראות נפולות, וצריך בכל עת לשפוט את עצמו, כדי להעלות את היראות והפחדים שלו אל הדעת והחכמה הנ"ל. וראה תורה עז תנינא היראה היא כפי המח והדעת. נמצא שהפסוק "ראשית חכמה יראת ה'" מתפרש לשני הכיוונים שחכמה בלי יראה אינה כלום, אבל גם יראה בלא חכמה היא כסילות, כמ"ש "הלא יראתך כסלתך". ומסתמא הם מאותם דברים שלא ברור היכן ההתחלה כמבואר בלק"ה/י"ו. ועיין תורה לו – כי עיקר הבריאה היא, בגין דישתמודעין ליה ווזהר בא מבא, כמ"ש (ישעי' מג) לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. ובתורה לו תנינא – הכלל שעיקר התכלית הוא רק לעבוד ולילך בדרכי ה' לשמו ית' כדי לזכות להכיר אותו ית' ולדעת אותו ית' שזהו עיקר התכלית וזהו רצונו ית' שאנחנו נכיר אותו ית'. גם עיין תורה ב' תנינא שע"י לימוד הלכה זוכה להכיר אותו ית' ולהיות סמוך לו. וכשמכיר ויודע אזי יכול להעלות את כל היראות הנפולות אל הדעת. לדעת שאין עוד מלבדו ורק אותו ראוי לירא.

^י **תורה קפה** – ויש שני מיני יראות, יש מי שהוא ירא מה' מגדלתו ורוממותו בגין דאיהו רב ושלטי, ויש יראת למוטה ממנה, הינו שפא ליראה על ידי יראות תחתונות, על ידי שירא מחיה או משר או מפחד אחר, על ידי זה הוא נזכר ונא ליראה ה'. ויראה הראשונה שהיא על ידי התבוננות השכל בגדלתו ורוממותו, היא בחינת א. כי היראה היא בחינת מלכות, כמו שכתוב (אבות פרק ג'): 'אלמלא מוראה של מלכות וכו'. והיא בחינת דלת. 'בגין דלית לה מגרמה כלום', כי אי אפשר לבוא ליראה כי אם על ידי התבוננות השכל בגדלתו, והשכל נקרא יוד. כמו שכתב רש"י: "אז ישיר משה" שראוי לכתב שר משה, אלא יוד על שם המחשבה נאמרה, וההמשכה מהשכל להיראה הוא בחינת נא. וזה א:

^{טו} **תורה פז** – כי יש שני מיני יראה, יראת העונש ויראת הרוממות. יראת העונש נקרא צדק, ויראת הרוממות נקרא אמונה. כי מחמת שהוא מאמין באמונה שלמה שהשם יתברך הוא רב ושלטי עקרא ושרשא דכל עלמין, הוא ירא ממנו. ויודע הוא, כי אי אפשר לבוא לאמונה רק על ידי יראת העונש. כי מחמת שהוא ירא מהעונש, מאמין שהשם יתברך הוא תקיף, ובעל היכולת ובעל הכחות כלם, ומזה בא לאמונה יותר גדולה.

^{טז} **תורה טו** אות א. מי שרוצה לטעם טעם אור הגנוז, הינו סודות התורה שיתגלה לעתיד, צריך להעלות מדת היראה לשרשה: אות ב. ובמה מעלין את היראה? בבחינת משפט, כמו שכתוב (משלי כט): "מלך במשפט יעמיד ארץ", וארץ הוא בחינת יראה, כמו שכתוב (תהלים ע"ו): "ארץ יראה", הינו שישפט את כל עסקיו, כמו שכתוב (שם ק"ב): "יכלכל דבריו במשפט", הינו שישפט וידין בעצמו כל עסקיו, ובוה יסיר מעליו כל הפחדים, ויעלה בחינת יראה ברה ונקיה, ותשאר אך יראת השם ולא יראה אחרת. כי כשאין אדם דין ושופט את עצמו, אזי דין ושופטין אותו למעלה, כי אם אין דין למטה – יש דין למעלה' (דברים רבה ה') וכששופטין את האדם במשפט דלעלא, אזי הדין נתלבש בכל הדברים, וכל הדברים נעשים שלוחים למקום לעשות בזה האיש משפט כתוב, כמו שאמרו חכמינו, וזכרונם לברכה (נדרים מא): "למשפטיך עמדו", אזי "הכל עבדיך" – לעשות דין בזה האדם. אבל כששופט את עצמו, וכשיש דין למטה אין דין למעלה, ואין היראה מתלבש בשום דבר לעורר את האדם, כי הוא בעצמו נתעורר. וזהו (תהלים נ): "ישם דרך" – מי ששם ארחותיו (כמו שדרשו רבותינו, וזכרונם לברכה סוטה ה'), הינו ששופט ארחותיו, כמו שכתוב (שמות כ"א): "ואלה המשפטים אשר תשים" (עיין ב"ר פ' כ"ו משפטים פ' ל) על ידי זה "אראנו בישע אלקים" – זה בחינת יראה, כמו שכתוב (קהלת י"ב): "את האלקים ירא", הינו בחינת יראה עולה מהקלפה ומהאמות על ידי משפט, כי מתחלה היתה נתלבש בקלפה. וזהו שהאדם מפחד את עצמו מאיזה דבר, משר או מגנבים ושאר פחדים – זה הוא שהיראה נתלבש בזה הדבר, כי אם לא היה נתלבש היראה בזה הדבר, לא היה כח בזה הדבר להפחיד את האדם:

אות ג. ושרש היראה הוא דעת, כמו שכתוב בעץ החיים, שמנצפ"ך הוא בדעת דזעיר אנפין, כמו שכתוב (משלי ב): "אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא". ועקר הדעת הוא בלב, כמו שכתוב (דברים כ"ט): "ולא נתן לכם לב לדעת". גם שם עקר היראה, כמו שאמרו חכמינו ז"ל (קדושין לב): דבר המסור ללב, נאמר בו: "ויראת מאלקיך" הינו שידע ממני יתיירא, הינו ליראה את השם הנכבד יראת הרוממות (עי' לקמן סימן קנד):

^{יז} **ראה לק"ה** חו"מ מתנה הלכה ה' אות יא שלמד מתורה קמו מהמבואר שם שמי שהוא עזות דקדושה נשפע עליו עזות דקדושה והוא מהדברים שלא ידוע היכן ההתחלה ע"ש.

ונראה פשוט שהתחלה היא מאמונה פשוטה בדברי חז"ל, עיי' זוכים ליראה פשוטה של נשים, כמ"ש "אשת חיל יראת ה'", זה לא מרוב השגה, אלא פשוט מתוך אמונה ותמימות בדברי חז"ל זוכה ליראת העונש. ואזי ככל שזוכה ליותר אמונה כך מחזק את היראה. ועיי' אמונה גם זוכים לדעת/י, וככל שמוסיף חכמה והשגה במציאות וגדולת ה' אזי עיי' הדעת מתפעל הלב מהשגתו כך מתעורר ליותר יראה ועולה במעלות היראה, ונראה שלזה כוונת העונג שבת והטשערינער רב שצריך לכווין בלימוד התורה שיזכה להשיב אל הלב ולעלות במעלות היראה. דהיינו לכוון שתכלית הלימוד הוא לא החכמה אלא היראה המתעוררת ממנה. וזהו (אבות ג' יז) רבי אלעזר בן עזריה אומר ... אם אין חכמה, אין יראה. אם אין יראה, אין חכמה. כי אדם בלא חכמה כלל הוא בהמה ממש, וחכמה לבד היא אין לה קיום כמבואר באבות/י.^ט

עוד ראה חיי"מ רצד/י שמוהרנ"ת מספר אנכי שמעתי מפיו הקדוש שאמר אני אוצר של יראת שמים, שכל מי שרוצה יכול לקבל ממני. וראה חיי"מ רצה/כא שאמר והלא אני אוצר של יראת שמים ומדוע לא יהיו להוטים ורצים אחרי לקבלו. ואמר מוהרנ"ת שם שגם עכשו עדין יראתו הגדולה גנוזה בספריו הקדושים, וכל מי שעוסק בהם באמת ובתמימות בא עליו יראה גדולה ומתעורר מאד להשם יתברך כי כל דבריו בגחלי אש: וכך גם כתב לבנו בעל"ת מכתב ו' הלא כל ספרי רבנו זכרוננו לברכה בידך המלאים אוצרות גדולות אוצרי אוצרות של יראת שמים והתגלות אלקות בדרךים נפלאים, הששים לכל נפש גדול וקטן נער וזקן... ובשיש"ק (ח"ה תלט) אמר רבי לוי יצחק זצ"ל ועקר החפוש הנכון הוא רבוי הלימוד בספריו הקדושים וקיומם למעשה יותר ויותר.

ובוודאי גם התפילה לזכות ליראה היא עיקר חשוב, אע"פ שכנ"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, וא"כ איך אפשר לבקש מה' מה שאין בידו. אבל כבר הקשו זאת ותרצו שאדרבה הקב"ה חפץ מאד שיפלו ויבקשו יראת שמים. והראייה מהגמ' בע"ז/כ^ב שהקב"ה כינה את ישראל כפויי טובה על שלא בקשו ממנו שיתן להם יראת שמים. ואמנם יש מבארים במליצה להפך, שהכל בידי שמים אם לתת או לא, חוץ מהמבקש יראת שמים שהקב"ה כביכול מוכרח ליתן לו.

אבל צריך לדעת שא"ל לתת לאדם יראה שהיא למעלה מהכלים שלו, כי יראו אותו כל אפסי ארץ, שהיראה מאפסת, ועלולה לאפס יותר מדאי. ומובא מעשה בחסיד שבקש מרבו יראה ונתן לו וכמעט יצא מדעתו ומיד ביקש שיקח אותה ממנו. וכנראה שעל כן רבנו העלים את יראתו כמבואר בחיי"מ רצד הנ"ל אם הייתי מגלה את היראה שלי לא הייתם יכולים לעמוד ד' אמות סמוך לביתי. וראה שבחי הבעש"ט/ט^כ גודל היראה שלו בתפילה שהיה רועד תמיד.

^ח ספר המידות – ערך דעת אות יז. מי שיש לו אמונה, זוכה אחר כך לעבד את השם בדעת גדול:

^ט משנה מסכת אבות פרק ג (ט) רבי חנינא בן דוסא אומר, כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת. וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו, אין חכמתו מתקיימת.

רבנו עובדיה ברטנורא – (ט) כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו – אני שמעתי שמקדים במחשבתו יראת חטאו לחכמתו. שהוא חושב בלבו אלמוד בשביל שאהיה יראה חטא. וזה ע"ד שאמרו תחלת המחשבה סוף המעשה: חכמתו מתקיימת – שהחכמה מביאתו למה שלבו חפץ והוא נהנה בה: וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו – שאינו לומד ע"מ לעשות. הואיל ואין ללבו פונה להיות יראה חטא אין חכמתו מתקיימת. שמתוך שהיא מונעת אותו מללכת אחרי שרירות לבו הוא קץ בה ומואסה ומניחה:

^כ חיי מוהר"ן – אות רצד (ד) שמעתי בשמו שאמר שאם היה רוצה לגלות ולהראות היראה שלו לא היו יכולים לעמוד ארבע אמות סמוך לביתו, אף הוא מעלים היראה שלו בכונה. וגם אנכי שמעתי מפיו הקדוש שאמר אני אוצר של יראת שמים שכל מי שרוצה יכול לקבל ממני. ובאמת היה נראה בחוש שכל שנתקרב אליו נתמלא תקף יראה גדולה ועצומה, ונתלהב מאד לעבודת השם יתברך אשר לא נראה פזאת. וגם עכשו עדין יראתו הגדולה גנוזה בספריו הקדושים, וכל מי שעוסק בהם באמת ובתמימות בא עליו יראה גדולה ומתעורר מאד להשם יתברך כי כל דבריו בגחלי אש:

^{כא} שם רצה – (ה) שמעתי בשמו שאמר אלו היינו רואין אוצר היינו רצים בודאי אליו והיינו חופרים ומלכלכים עצמנו ברפש וטיט בשביל לחתור אחריו ולמצאו. והלא אני אוצר של יראת שמים ומדוע לא יהיו להוטים ורצים אחרי לקבלו. ושאלו אותו איך אפשר לקבל והשיב עם הפה והלב צריכין לחתור ולבקש (מיטן פיסק און מיטן הארץ) בפיה ובליבך לעשותו:

^{כב} ועיין עבודה זרה ה. תנו רבנן, מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה. אמר להם משה לישראל כפויי טובה בני כפויי טובה, בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל "מי יתן והיה לבבם זה להם" היה להם לומר תן לנו אתה וכו'. ומהרש"א שם כתב גם שאמרו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. מ"מ פשיטא דביד הקב"ה להטות לב בני אדם לטובה, דכמה כתובים מורים ע"ז, וכמ"ש לעיל וקאמר דמשה לא רמזה כו' דכתיב ולא נתן לבם לב לדעת וכו' דהיינו שרמזה להם שיש ביד הקב"ה לתת ולהטות לבם לטובה, והם כפויי טובה ולא שאלו לו על כך אז. וטעם שקראם כפויי טובה לתוס' כי לא רצו להכיר טובה. ומהרש"א פי' שלא חשבו שזו טובה שיהיה להם יראת שמים. וכמו אדה"ר שלא חשב שהאשה שקבל טובה לו. עכ"פ מבואר שאפשר וחייב אדם לבקש יראת שמים ואזי מקבל יותר סיעתא דשמיא לכך וכמ"ש (יומא לה) הבא ליטהר מסייעין אותו. ובמכות י: בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו. כמבואר במהרש"א ברכות י. (ד"ה חטאים) ועיי' שלא רק אדם על עצמו יכול לבקש יראה אלא גם אדם על חבירו. וכמו שברוריה אמרה לר"מ שיתפלל על החוטאים שיחזרו בתשובה עיי"ש. עוד עיין בהקדמה להשתפכות נפש מדוע עיי' תפילה לא נחשב בידי שמים. והחזו"א כתב שאדם יכול להתפלל על חבירו שיזכה ליראת שמים כיון שכל ישראל גוף אחד.

^{כג} שבחי הבעל שם טוב – שמעתי ממהור"ר פאלק החסיד המפורסם דק"ק טיטשילינג ששמע מר' אברהם אב"ד דק"ק דובאסאר שהיה מקודם ש"ץ בית המדרש דק"ק מעזיבו. פ"א היו צריכין לאמר הלל שהיה ר"ח או חה"מ של פסח והיה רבי אברהם הנ"ל מתפלל תפלת שחרית לפני התיבה והבעש"ט התפלל על מקומו. והיה מנהגו להתפלל בעצמו לפני התיבה מן הלל ובש"ע של קול רם נתרעד הבעש"ט רעד גדולה והיה רועד והולך כדרכו לרעד בתפילתו תמיד ומי שראה אותו בשעת התפילה ראה הרעדה שלו וכשטיים ר' אברהם הנ"ל חזרת התפילה והבעש"ט עומד במקומו ורועד ואינו הולך אל התיבה ובא החסיד רבי וואלף קוצעס והציץ בפניו והנה בווערות כלפידים ועיניו בולטות והיו פתוחות ועומדים בלי תנועה כמו גוסס ח"ו. ורמז ר' זאב הנ"ל לרבי אברהם ולקחו אותו זה ביד אחד וזה ביד אחד



תורה קמח [יד]

מדת היראה בעצמה היא יראת מהשם יתברך, כיון שזה גדר והמהות של יראה, להיות ירא מאיזה דבר גדול וחזק ממני שאני מרגיש שכל מציאותי תחתיו, ואם כן יש לה גם כן יראה דהיינו איזה מדרגה גבוהה יותר שהיא יראה ממנו.

וזאת היראה הגבוהה יותר, היא ג"כ-גם כן יראה מהש"י-מהשם יתברך, כי הקב"ה אין סוף למדרגות שאפשר לגלות בו, ואם כן יש לה ג"כ-גם כן יראה ממדרגה יותר גבוהה שהקב"ה מתגלה אליה. וכל יותר השגה בו ית', מעוררת יראה גדולה יותר, וכך אפשר לעלות מהשגה להשגה ומיראה ליראה. וכל היראות של המדרגות שכבר עבר אותן נכללות זו בזו, וביראה שעתה הוא ירא, וכן אפשר שתהיה **נכלל יראה אחת בחברתה למעלה למעלה עד אין סוף**: נמצא שאין סוף למדרגות היראה שאפשר לזכות. וכתפילת הטשערינער רב הנ"ל ותזכני לילך ממעלה למעלה במידת היראה. ואזכרה בכל פעם שתמשיך עלי יראתך הקדושה מבחינה ומדרגה הגבוהה ביותר. עד שאזכרה לעלות ממעלה למעלה במידת היראה עד אין סוף. (תפילות ותחנונים)

וזה שארז"ל^י (תנחומא ד' א [יז]/כז) {שה"ש רבה סדר א [כח]/כט} ירושלמי שבת פרק א [ל]/לא} וע"ש בפני משה על הירושלמי [לב] מה שעשתה ענוה עקב לסילותה דהיינו הצד האחורי

והולכיהו אל התיבה והלך עמהם ועמד לפני התיבה ורעד ערך מה ופתח ואמר הלל והכל ברעדה ואח"כ כשסיים הקדיש עמד ורעד זמן רב והוצרכו להמתין בקראית התורה עד שנח מרעדו. ולא זו בלבד אלא ששמעתי מהרב דק"ק פולנא' בעל המחבר ספר תולדות יעקב יוסף שפ"א עמדה כלי גדולה עם מים בשעה שהבעש"ט היה מתפלל וראו שהמים נעים ונדים וממש השראת השכינה היה עליו ומזה רעדה הארץ כמ"ש מפני אשר ירד עליו ה' באש ויחרד כל ההר מאוד כך לא היה ניכר ובמים היה ניכר מאוד:

^{יז} לא ידוע מתי ותיכן נאמרה תורה זו

^{יח} בתולד- (מיד ש"ה פ"א)

^{יט} תנחומא בראשית דף א' ד"ה לפי שהתורה סוליתא ענוה

^{כז} **מדרש תנחומא בראשית א' – זו התורה שפתח הקדוש ברוך הוא וזכה משה רבנו וקבלה, לפי שהתורה סליתה ענוה וכתרה יראתה**. סליתה ענוה, שנאמר: עקב ענוה יראת ה' (משלי כב, ד). וכתרה יראתה, שנאמר: ראשית חכמה יראת ה' (תהלים קיא, י). ושניהם במשה רבנו, שנאמר: והאיש משה ענו מאד (במדבר יב, ג). יראתה, דכתיב: כי ירא מהביט אל האלהים (שמות ג, ו).

^{כח} סדר א' פרשה א' פסקא ט'

^{כט} **שיר השירים רבה פתיחתא דחכימאי א' ט' – רבי פנחס בן יאיר פתח (משלי ב, ד): אם תבקשנה ככסף וגו', אם אתה מחפש אחר דברי תורה כמטמונים הללו, אין הקדוש ברוך הוא מקפח שררך. משל לאדם אם מאבד סלע או כילרין בתוך ביתו, הוא מדליק כמה נרות, כמה פתילות, עד שיעמוד עליהם, והרי דברים קל וחומר, ומה אלו שהם חיי עולם הנה אדם מדליק כמה נרות וכמה פתילות עד שיעמוד עליהם וימצאם, דברי תורה שהם חיי העולם הזה וחיי העולם הבא, אין אתה צריך לחפש אחריהם כמטמונים הללו, הוי: אם תבקשנה ככסף וגו'.** אמר רבי אלעזר מימי לא קדמני אדם לבית המדרש, ולא הנחתי שם אדם ויצאתי, פעם אחת השפמתי ומצאתי דובלים ותבנים, ואמרתי: אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. אז תבין יראת ה', אנהנו לא נזבלים ולא נתבנים, אפלו כתבנים אפלו כובלים. מכאן תבינא היה רבי פנחס בן יאיר אומר, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי רוח הקדש, רוח הקדש מביאה לידי תחית המתים, תחית המתים מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי נקיות, שנאמר (ויקרא טז, כ): וכלה מכפר את הקדש. נקיות לידי טהרה, שנאמר (ויקרא יב, ח) וכפר עליה הכהן וטהרה. טהרה לידי קדושה, שנאמר (ויקרא טז, טז) וטהרו וקדשו. קדושה לידי ענוה, שנאמר (ישעיה נז, טו): כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח. ענוה לידי יראת חטא, שנאמר (משלי כב, ד): עקב ענוה יראת ה'. יראת חטא לידי חסידות, שנאמר (תהלים פט, כ): אז דברת בחזון לחסידך. חסידות לידי רוח הקדש, שנאמר: אז דברת בחזון לחסידך. רוח הקדש לידי תחית המתים, שנאמר (יחזקאל לו, יד): ונתתי רוחי בככם וחייתם. תחית המתים לידי אליהו הנביא זכור לטוב, שנאמר (מלאכי ג, כג): הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא. אמר רבי מתנא, מה שעשת חכמה עטרה לראשה עשת ענוה סנדל לעקבה. מה שעשת חכמה עטרה לראשה, שנאמר (תהלים קיא, י): ראשית חכמה יראת ה', עשת ענוה סנדל לעקבה, שנאמר (משלי כב, ד): עקב ענוה יראת ה'. תחית המתים על ידי אליהו הנביא זכור לטוב, הדיא הוא דכתיב (משלי ב, ה): אז תבין יראת ה' ודעת (קדושים) ואלהים תמצא, זו רוח הקדש.

^ל סוף הלכה ג'

לא ירושלמי שבת פרק א סוף הלכה ג (דף ח): – מיכן היה ר' פנחס בן יאיר אומר זריזות מביאה לידי נקיות. נקיות מביאה לידי טהרה. טהרה מביאה לידי קדושה. קדושה לידי ענוה ענוה לידי יראת חטא. יראת חטא לידי רוח הקדש. רוח הקדש לידי חסידות. חסידות לידי תחית המתים. תחית המתים לידי אליהו ז"ל. זריזות לידי נקיות. (ויקרא י) וכלה. וכיפר. נקיות לידי טהרה. (ויקרא טז) וכפר עליה הכהן וטהרה. טהרה לידי קדושה. (שם) וטיהרו וקידשו. קדושה לידי ענוה. (ישעיה יז) כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח. ענוה לידי יראת חטא דכתיב (משלי כב) עקב ענוה יראת ה'. א"ר יצחק בר אלעזר מה שעשת חכמה עטרה לראשה. עשת ענוה עקב לסולייסה דכתיב (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה'. וכתוב (משלי כ) עקב ענוה יראת ה'. יראת חטא לידי רוח הקדש. דכתיב (משלי ב) אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא. רוח הקדש לידי חסידות. דכתיב (תהלים פט) אז דברת בחזון לחסידך.

של סולית נעלה **עשתה חכמה עטרה על ראשה שנאמר** במשלי [לג/יד] **עקב ענוה יראת ה'** רמז שיראת ה' היא תחת מדרגת הענוה. ונאמר בתהלים [לח/לז] **ראשית חכמה יראת ה'** רמז שיראת ה' היא בראש החכמה. **נמצא שעקב הענוה היא יראה [לז] וכן ראשית חכמה היא ג"כ יראה**, ואע"פ שמלשון זה נדמה שיש יראה אחת שהיא בין החכמה לענוה, זה כיון שרבונו מצטט רק את סוף דברי הבריייתא בירושלמי, דהיינו את דברי ר"י בר אלעזר שיראה היא בעקב הענוה, אבל נראה שעיקר הלימוד הוא ממה שדבריו סותרים לדברי רבי פנחס בן יאיר שבתחילת הבריייתא שענוה מביאה ליראת חטא, שלפי זה היראה למעלה מענוה. ונמצא מוכרח שיש שתי יראות אחת מתחת לענוה ואחת מעליה. וזה מתרץ הפני משה שם שהן יראת הענוה ויראת הרוממות.

נמצא שיש יראה למעלה מיראה [לח/לט] כי ככל שגדלה ההשגה ברוממות ה', כך גדלה היראה ממנו, דהיינו הרגשת האפסיות, **כי היראה בעצמה יש לה ג"כ יראה של מדרגה שמעליה, וכן למעלה למעלה עד א"ס כנ"ל לפי גודל ההשגה כך גודל היראה :**

חסידות לידי תחיית המתים. דכתיב (יחזקאל לו) ונתתי רוחי בכם וחיייתם. תחיית המתים לידי אליהו ז"ל. דכתיב (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. תני בשם ר"מ כל מי שהוא קבוע בארץ ישראל. ואוכל חוליו בטרה. ומדבר בלשון הקודש וקורא את שמע בבוקר ובערב מובטח לו שהוא מחיי העולם הבא:

פני משה – עקב ענוה. סופה מביאה לידי יראת ה' וזהו יראת הרוממות שהיא יראה המובחרת לפי שמחשב בעצמו וכי מה אני השפל רוח וברי' שפילה לפני גודל רוממות יתברך ב"ה וירא מלפניו מלעבור על מצותיו וכן יהיה זריז לקיים ולעשות: **מה שעשת חכמה עטרה לראשה**. והוא היראה האנושית שהיא יראת הענוה ואצל החכמה היא עטרה לראשה כדכתיב ראשית חכמה יראת ה' שהיא ראשית להחכמה שאם אין יראה אין חכמה דמה תועלת מהחכמה שלו אם אין לו יראה ואם כל זה אותה היראה עשת הענוה עקב לשוליותה כמו לשוליה כדכתיב עקב ענוה יראת ה' וכלומר יראת ה' האמורה אצל החכמה והיא הגורמת ליראה שאם אין חכמה אין יראה שאינו יודע להזהר ולהתנהג ביראה ואע"כ יראה זו אינה אלא עקב אצל הענוה לפי שאם מתרגל האדם בענוה מתוך שהוא חושב תמיד מה אני ומה חיי יבא לידי יראת הרוממות כמו שאמרנו: **אז תבין יראת ה'.** אם תבין יראת ה' ומהו יראת ה' השלימה אז דעת אלהים תמצא תדע ע"י רוח הקדש:

^כ שעקב ענוה הינו סופה מביאה ליראת הרוממות וראשית חכמה היא יראת הענוה שמביאה לחכמה

^כ משלי כב ד'

לז **משלי פרק כב (ד) עקב ענוה יראת ה' ידוד עשר וכבוד וחייתם (ה) צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם:**

רש"י (ד) עקב ענוה – בשביל הענוה יראת ה' באה, ד"א ענוה עיקר והיראה תפילה ועקב לה מדרס לרגליה:

מלבי"ם (ד) עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחייתם – שורש הענוה מסתעף ממנה שמישיג גדולתו של יוצר בראשית וכו' הגדול והמציאות אשר ברא, עד שישגי שהנהו כאין וכאפס לפני קצת מבריותיו, והגם שישגי בעוה"ז מלכות וחכמה וגבורה וכל המעלות, ידע כי הוא כנמלה קטנה לפני המלך הגדול העומד עליו, וכאין חשוב לפני הקטן שבמלאכיו, ומחשבה זו סופה להכניס בלבבו יראת ה' שיירא מעשות דבר נגד רצונו, כמ"ש הרמ"א שו"ת ה' לנגיד תמיד וכו' כי אינו דומה ישיבת האדם וכו' כ"ש כשישים על לבו שממ"ה הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו וכו', ומי שנחל ענוה ינחל עושר וכבוד כי ה' יגביהנו, מדה כנגד מדה, וינחל חיים אם חיי הנצחיים ע"י שיוהר מרע, אם חיי העוה"ז בהשגחת ה' הפך המתגאה שסיר יראת ה' מנגד פניו ודרכיו דרכי מות:

נראה להעיר על סמיכות הפסוקים יראת ה' לצינים ופחים שעל שניהם אמרו בגמרא הכל בידי שמים חוץ. בנדה טז: חוץ מיראת שמים ובעבודה זרה ג: חוץ מצינים ופחים.

^ה תהלים קיא י'

לז **להילים פרק קיא (י) ראשית חכמה יראת ה' ידוד שכל טוב לכל עשיהם תהלתו עמדת לעד:**

מלבי"ם (י) ראשית – אולם ראשית החכמה ושרשה היא יראת ה', שבאשר החכמה היא מקובלת מאדון החכמה, ואין חקיה ושרשיה מתבררים במופתים, והתאווה והיצר מסיתים את האדם לסור מחקי החכמה, צריך לאסור את הנפש במוסרות היראה, שם יירא את ה' לא יעבר מחקי החכמה אשר צוה וישמור פקודיו ומצותיו, ואז יהיה שכל טוב לכל עושיהם – כינוי עושיהם מוסב על הפקודים הנזכר למעלה, שאז ימצא העושה את הפקודים במ שכל טוב, ורוח ה' ישיכלהו להבין טעמים וסודותם, ואז תהלתו עומדת לעד – כי ימצא במ אושר הנצחי ולישרים נאווה תהלה:

^ה עין שער הפסוקים ויצא (על פסוק זה) ובשער ההקדמות דף מו. ענוה היא לאה ויראה החל

^ה עין תקוני וזר דף ת: עשר דרגות ביר"ש. ועין פל"ח כאן וחי מוהר"ן קלב. ותורה עת תנינא כל מאמר מ"ל מאמרות יש לו יראה

לט **חיי מוהר"ן** אות קלב – ובלייל שבועות אחר שהיה נעור כנהוג הלך למקוה עם איש אחד מאנשי, וספר לי זה האיש שהלך עמו אז למקוה בשבועות שאמר לו רבנו זכרוננו לברכה בדרך הלכו למקוה, ושאל אותו בכל פעם אם שומע קולות, והשיב שאינו שומע כלל. ונתפלא מאד על שאינו שומע, ואמר איך אפשר לבלי לשמע קולות בעת. אחר כך אמר אפשר הוא קול הקאפלע (מקהלה) שאני שומע. והשיב לו האיש הנ"ל שהוא אינו שומע שום קול קאפלע ולא שום קול כלל, ותמה מאד. והבין האיש הנ"ל שהוא שומע קולות וברקים של קבלת התורה: אחר כך בשיצא מהמקוה אמר שנודע לי עכשו בעת קבלת התורה בענין הנאמר בזהר הקדוש אית יראה ואית יראה וכו', ועכשו נודע לי שיש עוד יראה שהיא גם כן עוד יותר ויותר אפלו מיראה עלאה הנזכר שם. כי נודע לי עכשו יראת אלקות שהיא יראה ופחד גבוה ועצום ומרומם ומנשא מאד מאד:

תורה עת תנינא – ואפלו איש פשוט גם כן צריך שיהיה לו יראת שמים. ויש כמה בחינות יראות, כי למעלה דברנו מבחינת דרך ארץ, הינו הדרך לארץ ישראל. אמנם ארץ ישראל בעצמה יש בה גם כן בחינת עשר קדשות, כי יש שם יוד ועשרו בחינות קדשות זו למעלה מזו, והם בחינת עשרה מאמרות, וכל מאמר יש לו בחינת יראה, בחינת (תהלים ק"ט): "הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך", כי יש יראה למעלה מיראה (ולא סים לבאר זה הענין). וצריך לחזק עצמו ביראת שמים גם בעת פשיטותו בכל מה שיוכל, ויוכל לבוא לשמחה גדולה על ידי תמימותו ואמונתו. כי חכמות אין צריכין כלל, רק אמונה ותמימות ופשיטות בלי שום חכמה כלל. כי חכמות מזיקים מאד

בענין מאמר חז"ל הנ"ל מה שעשתה ענוה עקב לסוליתה, עשתה חכמה עטרה לראשה. גרסת האריז"ל¹² היא מה שעשתה יראה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה. ולא מתייחס כלל לחכמה, אלא לומד שרמוז כאן לעטרה דהיינו כתר היראה שהוא עקב הענוה. ונראה שגם מכאן אם נצרף לזה את דברי רבי פנחס בן יאיר שענוה מביאה ליראת חטא. נמצא שיש יראה למעלה מיראה. יראה תחתונה בחי' אשת חיל יראת ה' ויראה של משה רבנו עלי אמרו שהיראה של רוב העולם היא זוטרתית לגבי (כנ"ל בעץ חיים בברכות לג:). אבל דייקא עי"ז כל הנמצא לגביו, דהיינו אצלו, זוכה ליראה כמבואר בעמק המלך¹³. וראה ברכות לג: /מכ"י עה"פ מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה. והקשו בגמ' האם יראה היא דבר קטן ותרצו אין לגבי משה הוא דבר קטן. וראה ערבי נחל (פרשת כי תשא) על מה שארז"ל (ברכות לג:) אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא, ר"ל כי משה היה לב הדור וכולם היו אבריו ואזי גם מי שמצד עצמו לא היה לו יראה בלבו הפרטי מ"מ בלבו הכללי שהוא משה רבינו ע"ה היה יראה מרובה מאד ולכן לגבי משה (וכמ"ש בכזה מקצת המחברים) לגבי משה דייקא, ר"ל אותן שהיו אצל משה רבינו ע"ה ובדורו היה יראה מילתא זוטרתא כי ברצותו להמשיך היראה מלב אל האברים דבר נקל הוא.

עד כאן ביאור חברותא לתורה קמח



להאדם, והחכמים נלכדים בחכמתן של עצמם, כי החכמה מתעה אותו מחכמה לחכמה, ומאותה החכמה לחכמה אחרת, וכן מחכמה לחכמה יותר ויותר, עד שנלכד ונתעה בחכמות עצמו, בכחינת (איוב ה): "לכד חכמים בערמם" בערמם דייקא, היינו בערמימות וחכמות שלהם בעצמם הוא לוכד אותם. אשרי ההולך בתמימות:

^מ עץ חיים – שער לח פרק ג מ"ת – ועתה נבאר בחי' התקשרות שיש בין לאה ורחל יחד ובו יתבאר כמה פסוקים וכמה מאמרי רז"ל. והנה רז"ל פי' על פסוק עקב ענוה יראת ה' מה שעשתה יראה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה ביאור הדברים האלה של ז"א שהם לאה ורחל נקרא ענוה ויראת ה'. ואמנם רחל נקרא יראת ה' ראשית חכמה כי היא ראשית כל הספירות מתנתא לעילא והיא פתח לכולם והיא הנקרא אשת חיל יראת ה' שהם סוד ושמותי כ"ד כ"ד שמשותף שהם גימטריא חיל. אבל לאה נקראת ענוה לפי שהיא למעלה באחורי רישא דז"א. ונודע כי הענוה ניכרת באדם בהשפל ראשו וכופפה למטה נגד פני אדם מפני ענותנותו ונכנע לפני מי שגדול הימנו. וז"ש והאיש משה עניו מאד כי הנה נתבאר במ"א כי משה לקח צפורה והיא א' מן ד' בחי' שיש ללאה. וכולן נקרא לאה על שמה. וצפורה א' מהם, שהיא ג"כ עומדת למעלה נגד דעת ז"א. והרי נתבאר איך משה לקח מדת ענוה העליונה. אבל רחל שהיא ה' תתאה הקטנה הנקרא יראה ה' זוטרתית היא לגביה משה בסוד שם הגדולה לאה ושם הקטנה רחל. וז"ס שארז"ל ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אטו יראה מילתא זוטרתית היא והשיבו הן לגבי משה מילתא זוטרתית היא.

^{מא} עמק המלך שער יד פרק מאה וארבעה – בזה תבין מאמר אחד על פסוק, 'עקב ענוה יראת ה' [משלי כ"ב ד]', שאמרו רז"ל, 'מה שעשתה יראה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה' [ירושלמי שבת ח' ג'], כי ענוה היא לאה, ויראת ה' היא רחל, כי היא מדת הדין, נקראת יראת אלהים. וכל הנביאים נתנבאו מאספקלריא שאינה מאירה [יבמות מ"ט ב'], שיראו ועמדו חרד מלא פחד ואימה, על המראות שלה שיתגלו עליה. וזהו סוד 'במורא גדול זו גילוי שכינה', המחלישים החומר, ומפשיטים חומר הגוף מהצורה של הנשמה, שאי אפשר לקבל להגוף ולהגוף לקבל הקדושה ההיא. ולא כן מדרגת אספקלריא המאירה, שהיא דברה עם משה רבינו עליו השלום, פנים אל פנים בגוף ונפש ופנים של חבה. ותדע שכל מי שהולך בד' אמות של חסיד אחד שהשכינה שורה עליו, יבוא עליו כל כך אימה ויראה עד שנזדעזע ומתחרט על עוונותיו, ומבקש תשובה על חטאיו. ומשה רבינו ע"ה נקרא ענו, שנאמר 'והאיש משה ענו מאד' [במדבר י"ב ג], פירוש שעלה עד בינה בסוד לאה, והשיג נ' שערי בינה חסר אחת. שנאמר, 'ותחסרהו מעט מאלהים, אל תקרי מעט אלא מ"ט' וראה נדרים מ"ח א', ורחל שהיא יראת יהו"ה, על שיצאתה מת"ת, היא במקום עקב ענוה שהיא לאה:

^{מב} עיין ברכות דף לג: – ואמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר 'ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה' (שואלת הגמרא) אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא, והאמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי אין לו להקדוש ברוך הוא בבית גנוזי אלא אוצר של יראת שמים, שנאמר 'יראת ה' היא אוצרו', (מתרצת הגמרא) אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא, דאמר רבי חנינא משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול, ויש לו דומה עליו ככלי קטן, קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול: (כלי גדול וקטן ראה במוהר"א שם).

ושואלים מה בכך שלגבי משה יראה היא דבר קטן, הרי דיבר לישראל, והכיר אותם שלגביהם יראה היא דבר גדול. ותרצו שכשהיו ישראל אצל משה שהיה מדריכם במדת היראה אז זוטרתית היא: ונראה לבאר עפ"י תורה ד' שע"י וידוי לפני הצדיק נכלל בצדיק, וזוכה ליראה. וזהו אין לגבי משה היינו מי שדבק במשה אצלו יראה היא דבר קטן.

